
MEGTART A SZÓ

HASZNOSÍTHATÓ ISMERETEK
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NYELVHASZNÁLATRÓL

SZERKESZTETTE: CSERNICKÓ ISTVÁN

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben

- kik és hányan beszélnek a magyar nyelvet Kárpátalján?
- milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?
- miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?
- van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?
- mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?
- milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?
- miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?
- hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?
- milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?
- miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?
- miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?
- miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?
- mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?
- mit tartanak szokatlannak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?
- milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

MEGTART A SZÓ

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek
a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Szerkesztette: Csernicskó István

MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
Hodinka Antal Intézet

Budapest – Beregszász, 2010

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Írta:

Beregszászi Anikó
Csernicskó István
Hires-László Kornélia
Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Molnár D. István
Molnár József

Szerkesztette:

Csernicskó István

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézetében, az MTA HTMTÖ támogatásával.

A kötetben szereplő illusztrációkat válogatta, szerkesztette, a fotókat készítette:
*Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Gönczy Sándor, Karmacsi Zoltán, Makó András,
Márku Anita, Molnár József és Molnár D. István.*
Tipográfia: Fábián Zoltán

A kiadványban szereplő keretes írások nagy része átvett anyag. Ezeknél mindig feltüntettük a forrást.
Ha sem a forrás, sem a szerző nincs jelölve a keretes írásban, a szöveg a szerzők munkája.

A „felélesztett” ír nyelv című írást Bányi Szilvia készítette.
A Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája című keretes rész szerzője Ferenc Viktória.
A nyelvválasztást befolyásoló egyéb tényezők Molnár Anita írása.

A kötet kiadását támogatta a:

© A szerzők
© MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és Hodinka Antal Intézet

ISBN 978-963-508-582-8

TARTALOM

Előszó (Csernicskó István)	7
A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei (Csernicskó István)	9
AKIK A MAGYAR NYELVET FENNTARTJÁK: MAGYAROK ÉS MAGYAR ANYANYELVŰEK KÁRPÁTALJÁN	13
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai	15
A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése (Molnár József és Molnár D. István)	15
Anyanyelvi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	23
Korszerkezet, nemi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	25
Népszaporulat, migráció (Molnár József és Molnár D. István)	26
Közoktatás, iskolázottság (Molnár József és Molnár D. István)	27
Vallási összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	29
Előrettekintés (Molnár József és Molnár D. István)	30
A KÉTNYELVŰSÉG ÉS A MAGYAR NYELV HASZNÁLHATÓSÁGA	33
Nyelvhasználati helyzetek és színterek	35
Mi a kétnyelvűség? (Csernicskó István)	35
Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” (Beregszászi Anikó, Csernicskó István)	42
A kétnyelvűség lehetséges következményeiről és típusairól (Csernicskó István)	49
Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?	54
A kétnyelvűség típusai a nyelvelsajátítás ideje és indítéka szerint (Csernicskó István)	54
A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását? (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Karmacsi Zoltán)	56
Tannyelvválasztási útmutató szülőknél és pedagógusoknak (Csernicskó István)	62
Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőknél, amikor tannyelvet (oktatási nyelvet) választ gyerekének? (Csernicskó István)	62
Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt? (Csernicskó István)	69
Milyen szintű nyelvtudás várható el a kisebbségiektől? (Csernicskó István)	72
A KÉTNYELVŰSÉG HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRA	77
A nyelvek érintkezése (Csernicskó István)	79
Hatások a szóképzésben és a nyelvi rendszerben	81
A szókölesönzés (Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita)	82
A nyelvérintkezések hatása a nyelvi rendszerben (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	93
A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában (Csernicskó István)	98
A kódváltás: váltogatás a nyelvek között (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Márku Anita)	98
A névhasználati és megszólítási szokások (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	103
Egyéb kétnyelvűségi hatások (Csernicskó István)	107

JOGOK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁRA	111
A nyelvhasználat jogi háttere	113
Ügyfelek és hivatalnokok (Csernicskó István)	113
Az Alkotmány és a törvények (Csernicskó István)	116
Az Ukrajna által aláírt nemzetközi dokumentumok (Csernicskó István)	125
Elnöki, kormány- és miniszteri rendeletek (Csernicskó István)	129
A nyelvi jogokról, összefoglalóan (Csernicskó István)	130
AZ ANYAYNELV FENNTARTÁSÁNAK SZÁNDÉKA.....	137
Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat (Csernicskó István)	139
Ajánlott irodalom (Csernicskó István).....	147

Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?

A kétnyelvűség típusai a nyelvelsajátítás ideje és indítéka szerint

Kétnyelvűség nagyon sokféle módon jöhet létre. Két nép érintkezése szükségszerűen együtt jár nyelveik valamilyen fokú kontaktusba kerülésével is, s a kapcsolatok gyakran járnak együtt az őket beszélő közösségek vagy egyes csoportjaik kétnyelvűvé válásával. A nyelvi kölcsönzés feltétele is a kétnyelvűség. De hogyan is alakulhat ki ez a jelenség?

Kétnyelvűség leggyakrabban a népmozgások nyomán jön létre. A népmozgásoknak pedig rendkívül változatos okai lehetnek. Ilyen például a jobb szál-terület keresése. Mi, magyarok is így kerültünk a honfoglalás révén a Kárpát-medencébe. A hadjáratok során kialakuló hódítások nyomán is kialakulhatnak etnikailag és nyelviileg vegyes területek. A gyarmatosítás során terjedt el például Afrikában vagy Észak-Amerikában az angol és a francia, Dél-Amerikában a spanyol és a portugál nyelv.

A 20. századból sok példánk akad arra is, hogy a kétnyelvűség szélesebb körben való elterjedése a politikai határok megváltozásával magyarázható. Így kerültek például magyar nemzetiségű és anyanyelvű tömegek a mai Magyarországgal szomszédos államokba az első világháború után, vagy így kényszerültek az orosz elsajátítására Észtország, Lettország és Litvánia polgárai, miután a Szovjetunió kötelékébe kerültek a második világhéget követően. Aztán a szovjet birodalom széthullása után függetlenné vált volt szovjet köztársaságokban maradt oroszok számára így vált szükségessé a helyi nemzeti nyelvek megtanulása.

Kétnyelvűség alakulhat ki migráció következtében is. Az Amerikába kivándorolt magyaroknak meg kellett tanulniuk valamilyen szinten angolul, ha munkába akartak állni; a németországi török vendégmunkások nagy része is elsajátítja bizonyos mértékig a német nyelvet.

Am a kétnyelvűség létrejöttének két leggyakoribb színtere a család és az iskola.

Aszerint, hogy mikor alakul ki a kétnyelvűség (azaz hogy milyen életkorban történik a második nyelv elsajátítása), megkülönböztetik a *gyermekkori*, a *fiatalkori* és a *felnttkori* kétnyelvűséget. A gyermekkori kétnyelvűség esetében a két nyelv elsajátítása megközelítőleg a 10–11. életév körül befejeződik. Fiatal-

kori kétnyelvűséget akkor emlegetnek, amikor a második nyelvet 11 és 17 éves kor között tanulja meg a beszélő. Felnttkori a kétnyelvűség akkor, ha a másik nyelvet a 17. életév után sajátítja el valaki.

Ukrán nyelvoktató mesekönyv és CD óvodások és kisiskolások részére

A gyermekkori kétnyelvűség esetén a két nyelv elsajátítása folyhat *egyidejűleg* (ezt nevezik szimultán kétnyelvűségnek is, az eredményét pedig lingvizmusnak), illetve történhet egymás után is (ezt szukcesszív kétnyelvűségnek hívják, az eredményeként létrejött kétnyelvűséget pedig glottizmusnak). Egyidejűleg történhet a nyelvek elsajátítása akkor, ha a gyermek olyan családban nő fel, ahol nem egy, hanem két nyelvet használnak a környezetében. Ilyenkor a gyerekek gyakorlatilag akár két „anyanyelve” is kialakulhat. Egymást követően akkor folyik a nyelvelsajátítás, ha a gyerek előbb egynyelvű környezetben tanul meg beszélni, majd (például az óvodában, esetleg lakóhelyváltás következtében) kétnyelvű környezetbe kerül.

Születéskor az egészséges gyermek hangképző szervei elvileg a világ minden nyelvének valamennyi hangját képesek létrehozni. Am mi, emberek, ere-

dendően lusták vagyunk, s ahol lehet, megpróbálunk energiát megtakarítani. Még a hangképzésben is. Többek között ebből fakad, hogy a beszélni tanuló gyermek beszédszervei csak azoknak a hangoknak a képzését tanulják meg, amelyeket a környezetében hall a nyelvvel ismerkedő kisbaba. Ezeknek a hangoknak a kiejtését a hangképző szervek sorra elsajátítják, majd begyakorolják, és ráhangolódnak arra, hogy ezeket (és csak ezeket) a beszédhangokat kell kiejteniük, ha olyan nyelven akarnak beszélni, mint a környezetük. Ehhez hasonlóképpen a gyerek füle is csak azoknak a beszédhangoknak a megkülönböztetésére lesz érzékeny, melyeket az anyanyelvre elsajátítása során maga körül hall.

Körülbelül a serdülőkor vége felé (úgy 14–15 éves korban) az embernek a beszédszervei úgy hozzászoknak ahhoz, hogy csak azokat a hangokat kell létrehozniuk, amelyeket abban a nyelvben használnak, melyet ő is megtanult, illetve a füle is rááll arra, hogy csak ezeket kell hallás útján megkülönböztetnie, hogy gyakorlatilag már képtelenek változtatni a beidegződésükben. Ezért van az, hogy kisgyermekkorban, mielőtt még ez a fajta rögzülés lezárult volna, az ember képes akár a más számára legbonyolultabbnak tűnő hangok képzését is észrevétlenül, gond nélkül elsajátítani. Illetve ezzel magyarázható az is, hogy felnőtt korban, miután a hangképző szerveink már beálltak egy nyelv hangjainak képzésére, hiába kezdünk új nyelv tanulásába. Ennek a nyelvnek a nyelvtanát akár nagyon is jól elsajátíthatjuk, nagy szókincsre is szert tehetünk, de az idegenes kiejtésünk (akcentusunk) elárulja, hogy ezt a bizonyos nyelvet nem anyanyelvként tanultuk meg.

Vagyis ha gyermekkorban tanuljuk meg ukrán anyanyelvűektől például a *nucamu*, *чумаму* (írni, olvasni) szavakat, akkor szinte bizonyos, hogy a magyar nyelvből hiányzó ukrán *u* és *a* hangot is éppúgy fogjuk kiej-

„Gyermekkorban még éppen csak megtanultuk, hová tegyük a nyelvünk hegyét, ha *t-t*, *d-t*, *n-t* akarunk ejteni, később aztán e képzőmozgás már teljesen belénk rögzül, anyanyelvünk – otthonunk – hangjaira egészen könnyen rájár a nyelvünk, az idegen hangokra pedig annál nehezebben. (Ezt a beidegződött hangképzőkészség-rendszert hívják a nyelvészek artikulációs bázisnak.) A szóban forgó körülmény az oka annak, hogy a gyermek sokkal fogékonyabb az anyanyelvből hiányzó hangok képzésére, mint a felnőtt: beidegződési a kevesebb gyakorlat folytán még gyengébbek, és nem gátolják annyira, mint a 'megesontosodott' felnőttet.” Szilágyi N. Sándor: *Világunk, a nyelv*. Budapest: Osiris, 2000. 65. old.

teni, mintha nekünk is anyanyelvünk volna az ukrán. Ha viszont a serdülőkor után (az artikulációs bázis rögzülését követően), vagy pedig olyanoktól tanulunk ukránul, akik nem képesek oly módon képezni ezeket a hangokat, mint az anyanyelvi beszélők, akkor bizony megmarad az idegenes kiejtésünk, és akcentussal fogjuk beszélni ezt a nyelvet; s még az is nehezünkre fog esni, hogy hallás útján meg tudjuk különböztetni (például egy iskolai tollbamondás során) egymástól az ukrán *u* és *i* magánhangzót. Vigasztaljon viszont bennünket, hogy így vannak ezzel mások is: az ukránok is csak akkor tudják megtanulni kiejteni a számukra egzotikusnak tűnő (az ő nyelvükből hiányzó) *ü*, *ű*, *ö*, *ő* hangjainkat, ha gyermekkorukban kezdenek el magyarul tanulni, mégpedig olyanoktól, akik úgy ejtik ezeket a hangokat, mint ahogyan a magyar anyanyelvűek.

A magyarul akcentussal beszélő ukrán anyanyelvűek számára az ukrán nyelv hangrendszeréből hiányzó magyar „a” magánhangzó kiejtése is gondot okoz. Ilyenkor a beszélő az adott hanghoz szerinte legközelebb álló hangzóval helyettesíti azt, amelyiket nem tudja kiejteni. A fénykép tanúsága szerint nemcsak a hangzó nyelvben, hanem írásban is.

A nyelvsajátítás oka vagy indítéka szerint el szokás különíteni a *természetes*, az *önkéntes* és az *elrendelt* kétnyelvűséget. Természetesnek tekintik a kétnyelvűséget, ha az spontán módon jön létre, például kétnyelvű családban, nyelvileg vegyes lakosságú településen. Önkéntesnek nevezik azt a kétnyelvűséget, amikor az egyén saját (esetleg szülei) elhatározásából, önként dönt úgy, hogy beiratkozik egy nyelvtanfolyamra, és megtanul még egy nyelvet. Elrendelt a kétnyelvűség akkor, ha a nyelvtanulás kötelező, például erre vonatkozó törvények, rendeletek írják elő az államnyelv elsajátításának szükségességét a kisebbségek számára.

- van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?
- kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?
- reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?
- kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?
- valóban nyelvében él-e a nemzet?
- milyen összefüggés van a kárpátaljai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosságtudata között?

ISBN 978-963-508-582-8

9 789635 085828 >

A nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak a határon túli magyar nyelvváltozatok jellemzőiről; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen (vagy gyakran egyáltalán nem) jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának.

Célunk, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évtizedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező művelt olvasót célközönségként tekintve mutatja be. Könyvünk egyfajta segédkönyve kíván lenni azoknak a szülőknek, akik tanácstalanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkcióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni árukínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén. Ajánljuk továbbá könyvünket mindazoknak, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, a Kárpátalján élő magyarok iránt.

